

ADAM JASIEWICZ

Nowe stanowiska kilku rzadkich roślin w Polsce. — De stationibus novis aliquot plantarum rariorum in Polonia

(Wpłynęło 10. IV. 1953)

1. *Alchemilla nebulosa* Samuels.

W czasie Zjazdu Sekcji Socjologii i Ekologii Roślin P. T. B. w Białowieży w dniach 29. VIII. — 1. IX. 1952 r. zebrałem z dwóch stanowisk kilka okazów *Alchemilla*, należących niewątpliwie do podsekcji *Heliodrosium* Rothm. i do grupy *Subglabrae* Lindb. fil., a na pierwszy rzut oka podobnych do *A. glabra* Neygenf. (*A. alpestris* [Schm.] Bus.), dość częstej u nas w górach i na przyległym niżu. Przy dokładniejszym oznaczeniu okazało się jednak, że znalezione okazy wypadają zaliczyć do gatunku *A. nebulosa* Samuels., opisanego dopiero w r. 1940 (Samuelsson G. 1940) a z Polski dotychczas nie znanego. Oba gatunki można łatwo odróżnić na podstawie szeregu cech, których zestawienie podaję poniżej. Por. tab. 1. str. 75 oraz ryc. 1. str. 76.

Wymieniony gatunek *A. nebulosa* znalazłem w Białowieży przy drodze na grobli oddzielającej oba stawy w parku obok zamku, oraz na terenie Białowieskiego Parku Narodowego w pobliżu rzeki Narewki przy drodze, przecinającej mokre łąki turzycowe i wzniesionej nieco nad ich poziom a zatem o glebie nieco suchszej niż na sąsiednich łąkach. Oba wymienione stanowiska są silnie zmienione przez działalność ludzką.

A. nebulosa posiada szeroki zasięg geograficzny, obejmujący północną, europejską część Zw. Radzieckiego po Archangielsk i półw. Kanin, na wschodzie zaś przekraczający Ural oraz (bardzo nieznacznie) rzekę Ob. Na południu zasięg tego przywrotnika sięga po Orel. Prócz tego gatunek ten występuje w nadbałtyckich republikach ZSRR (Estońska, Łotewska i Litewska) oraz w południowej i środkowej Finlandii. Wyspowo występuje jeszcze w pd. Szwecji. Stanowisko białowieskie odległe jest od najbliższych placówek tego gatunku w okolicach Kowna w Litewskiej SRR o przeszło 250 km. Por. ryc. 2., str. 77.

Samuelsson (1943) zalicza *A. nebulosa* do grupy przywrotników kontynentalnych, ograniczonych w swym zasięgu do pn. i środkowych

Tab. 1. Zestawienie cech odróżniających

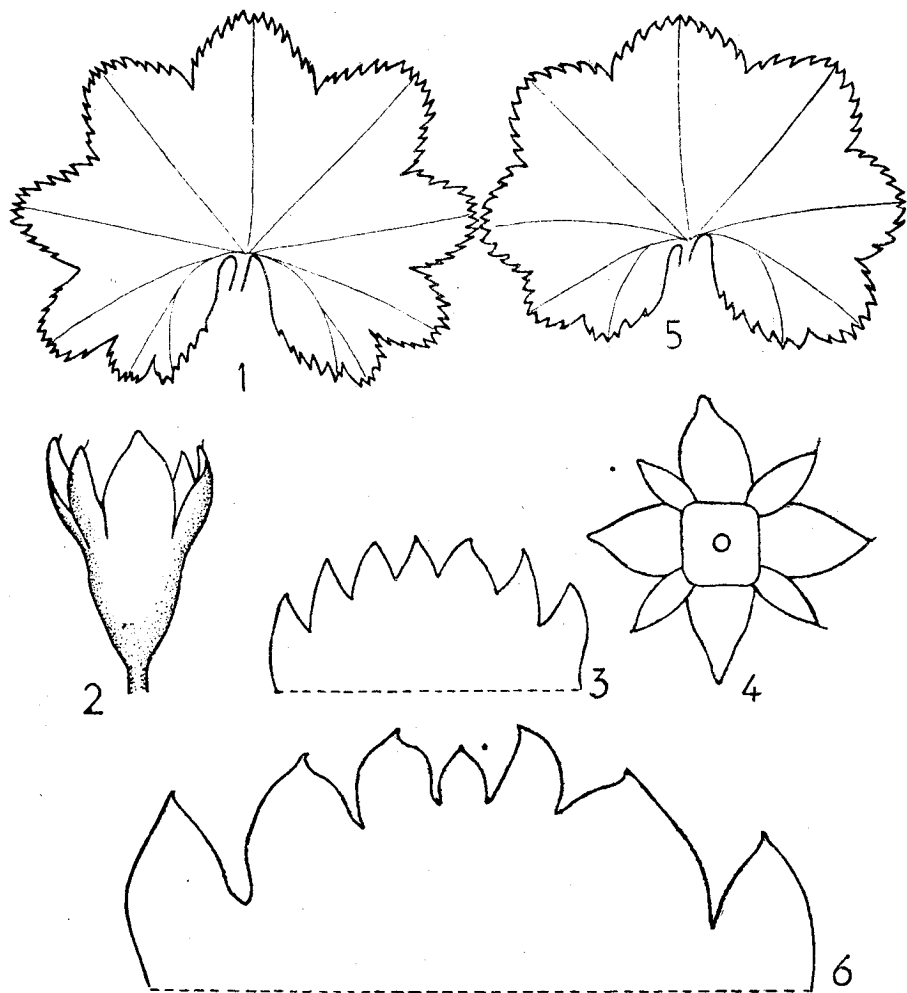
	<i>A. nebulosa</i> Samuels.	<i>A. glabra</i> Neygenf.
Owłosienie łodygi	gęste, włosy przytulone do łodygi lub nieznacznie odstające, sięgające na (3.) 4. międzywęźle	zwykle rzadkie, włosy nieco więcej odstające, zwykle tylko na 1—2 międzywęźlach, (rzadko nieco wyżej)
Ilość klap liściowych	(bardzo rzadko 9) zwykle 11	(7) 9 — w wyjątkowych wypadkach — nie przekraczających 1 % liści — 11
Ząbki klap liściowych	ostre i dość wąskie, na brzegach dość mocno owłosione	tępe i dość szerokie, zaokrąglone, na brzegach nieco słabiej owłosione
Ząbki szczytowe klap	podobne do bocznych, równie długie jak one lub bardzo nieznacznie krótsze	małe, okrągłe, u podstawy węższe
Całobrzegie wycięcia między klapkami	wyraźne, dość duże	brak lub b. nieznaczne
Nerwy na spodzie liści	barwy brudno-żółto-białawej, owłosione dość gęsto na całej długości nerwu	owłosienie rzadsze, barwy białawej, najczęściej tylko w górnej połowie nerwu
Ogonki liściowe	gęsto przyległe owłosione	zwykle tylko zrzadka owłosione
Barwa rośliny	szaro-grynszpanowo-lub sinawo-zielona	jasno-żółtawo lub jasnoniebieskawo zielona

części ZSRR, oraz występujących jeszcze w Finlandii oraz w Szwecji pd. wschodniej. S t e r n e r (1922) nazywa ten typ zasięgu sarmackim.

Podobne do *A. nebulosa* Samuels. formy występują także na Czarnohorze i w Sudetach. Po bliższym jednak zbadaniu stwierdziłem, że są to inne gatunki z grupy *Subglabrae* L i n d b. fil., różniące się od *A. nebulosa* m. i. mniejszą ilością klap liściowych (do 9) i rzadkim owłosieniem łodygi, występującym tylko na dwu węźlach od dołu. Okazy te nie dadzą się zaliczyć do żadnego ze znanych gatunków, jednakże opisanie ich ze względu na szczupłość materiału jest na razie niemożliwe. *A. subconnivens* P a w ł., opisana niedawno z Tatr (P a w ł o w s k i 1952), różni się od *A. nebulosa* S a m u e l s. mniejszą ilością klap (do 9), ostrymi, trójkątnymi klapkami liści wewnętrznymi, rozpierzchłym kwiatostanem, nerwami owłosionymi tylko w górnej części i ciemnozieloną barwą.

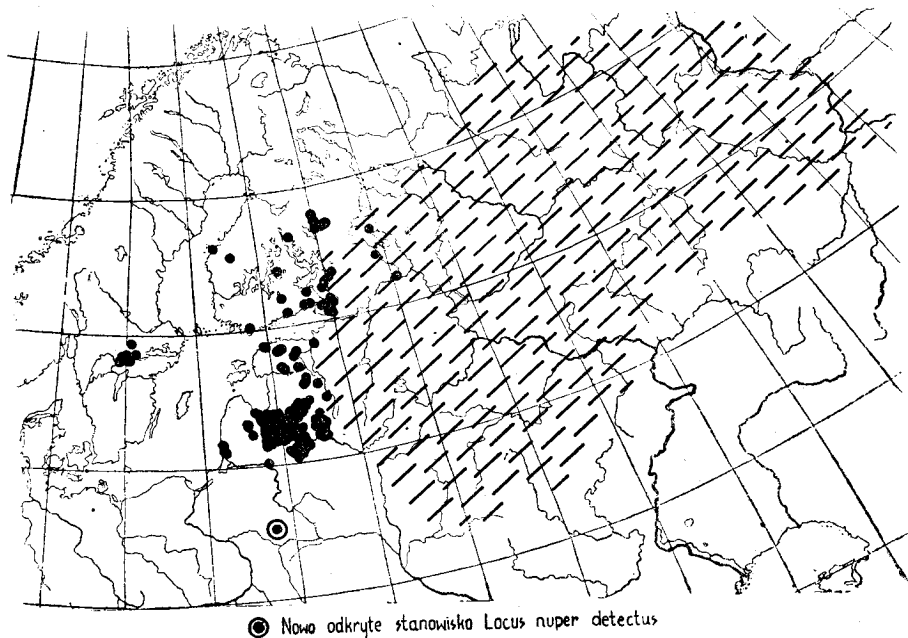
W Szwecji gatunek ten występuje podobnie jak w Białowieży na stanowiskach mocno zmienionych przez człowieka. W związku z tym S a m u e l s s o n (1943) przypuszcza, że dostał się on tam stosunkowo nie-

dawno pod pośrednim wpływem człowieka z północnych obszarów ZSRR. To samo przypuszczenie może się odnosić oczywiście i do stanowiska białowieskiego. Dotyczy ono jednakże większości gatunków rodzaju *Alche-*

Ryc. 1. — Fig. 1. *Alchemilla nebulosa* Samuels. 1 liść odziomkowy — folium radicale — (1/1), 2 i 4 kwiat — flos (10/1), 3 szczyt kłapy liściowej — apex lobi (4/1); — 5—6 *Alchemilla glabra* Neygenf. 5 liść odziomkowy — folium radicale (1/1), 6 szczyt kłapy liściowej — apex lobi (4/1).

milla w północnej części Polski, co zdołaliśmy stwierdzić podczas wycieczki Instytutu Botanicznego Uniw. Jagiell. w czerwcu 1952 r. na Mazurach.

Ryc. 2. — Fig. 2. *Alchemilla nebulosa* Samuels.

Znaczna odległość stanowiska białowieskiego od najbliższych placówek tego gatunku w Litewskiej SRR, wynika najprawdopodobniej tylko z braku danych z terenu leżącego pośrodku.

2. *Alchemilla crinita* Bus.

Gatunek ten, znany u nas z gór i pogórza, dochodzi w rozprószonych stanowiskach aż po okolice Kalwarii i Radziszowa, a nawet po sam brzeg pogórza karpackiego w okolicy Skawiny koło Krakowa. Nie był on natomiast znany z lewego brzegu Wisły. W roku 1951 udało mi się odnaleźć go w Ojcowie w kilku miejscach i to tak w głównej Dolinie Ojcowskiej, jak i w Sąspowskiej. Rośnie on tam na łąkach i na brzegach lasów, a więc na stanowiskach, które można uznać za prawie naturalne. Dalsze stanowiska znalazłem na wiosnę 1952 r. w Dolinie Będkowskiej, w pobliżu jej górnego wylotu, na łące na dnie doliny. Jeszcze jedno stanowisko tej rośliny zostało znalezione przez dr Jana Kornasia w Kluczach koło Olkusa, w czasie wycieczki Instytutu Botanicznego U. J. Rośla ona tam na brzegu wilgotnego lasu olszowego, a więc na stanowisku dość naturalnym. Stanowiska te leżą w dość znacznej odległości od zwartego zasięgu omawianej rośliny. Być może, są one reliktem z któregoś zimnego okresu z ostatniego zlodowacenia lub jego schyłku, podobnie jak występująca w Dolinie Będkowskiej *Saxifraga aizoon* lub

rosnące w Kluczach i w okolicy Pustyni Błędownskiej *Doronicum austriacum*. Przypuszczenie takie uważam jednak za bardzo niepewne ze względu na niewielką odległość, jaka dzieli zwarty zasięg *A. crinita* od wymienionych stanowisk. W niedalekim ich sąsiedztwie rosną zresztą w tej samej dolinie Będkowskiej *Saxifraga aizoon* i *Valeriana tripteris*, uważane powszechnie za relikty lodowcowe (S z a f e r 1930), oddzielone co prawda od swego głównego zasięgu w Karpatach dużo większą przerwą. W każdym razie *A. crinita* powiększa liczbę roślin górskich, rosnących na naszym niżu.

W sierpniu 1953 r. zebrałem parę okazów tego gatunku w K o r t o w i e koło O l s z t y n a na Pojezierzu Mazurskim. Rosła ona tam na wilgotnej łące nad brzegiem stawku. Stanowisko tej rośliny w tak dalekiej odległości od zwartego zasięgu jest dość zagadkowe. Najprawdopodobniej dostała się ona tu pod wpływem człowieka, być może z nasionami traw z okolic podgórskich Alp lub Karpat, podobnie jak znana już z Pojezierza Mazurskiego *Poa Chaixii* V i l l. (P a w ł o w s k i 1937).

3. *Ophrys muscifera* H u d s.

Zasięg ciekawego tego storczyka (S o ó 1932) obejmuje: północno-wschodnią część Hiszpanii, Francję, południową i środkową Anglię, południowo-wschodnią Irlandię, południowe i środkowe Niemcy, obszar Alp, Bośnię, zachodnią część Niziny Węgierskiej, Morawy, zachodnią Słowację (w Czechach nie rośnie), Wyspy Duńskie, północny skrawek Łotewskiej i Estońskiej SRR, południową Finlandię i północne części ZSRR od jezior Ładoga i Onega po Jarosław. Oderwane wyspy tej rośliny spotyka się w środkowej Szwecji i Norwegii, gdzie sięga po 67° szer. geogr. pn. Podobną wyspę spotyka się na Opolu, koło Rohatyna, na Czortowej Górze (W i e r d a k 1923). S o ó (1932) zalicza ten gatunek do elementu atlantycko-bałtyckiego. W najbliższym sąsiedztwie naszych granic występuje *Ophrys muscifera* na lewym brzegu Odry, w pobliżu Zalewu Szczecińskiego w NRD (C z u b i Ń s k i 1950).

W obecnych naszych granicach, storczyk ten znany był tylko z jednego stanowiska pod Czorsztynem (lg. Fl. L i l i e n f e l d ó w n a). W czerwcu 1952 roku podczas wycieczki w Pieniny znalazłem go na pd.-wschodnich zboczach H u k o w e j S k a ł k i ok. 50 metrów powyżej poziomu Dunajca. Rósł on w ilości trzech okazów na trawiastym stromym zboczu, porośłym z rzadka jałowcem. Trzecie stanowisko tej rośliny w Pieninach znajduje się w odległości niespełna 1 kilometra od stanowiska na Hukowej Skałce, po czesko-słowackiej stronie na zboczach Golicy, gdzie zbierał go Z u b r z y c k i (1894), a później także F. L i l i e n f e l d ó w n a (R o u p p e r t 1913).

W czerwcu 1953 r. znalazłem ten gatunek w pobliżu miejscowości Góry Panieńskie w okolicach Kaliny Wielkiej w powiecie miechowskim na Wyżynie Małopolskiej. Rośnie ón tam na zboczach stepowych z panującą *Brachypodium pinnatum* (L.) P. B., w zbiorowisku roślinnym nieco podobnym do tego, w jakim spotkałem ten gatunek w Pieninach, gdzie również panuje ten sam gatunek trawy. Znalezienie tutaj tego storczyka stanowi jeszcze jedno potwierdzenie związku florystycznego, jaki łączy Wyżynę Małopolską z jednej strony z Opolem, z drugiej strony z Morawami.

4. *Linaria genistifolia* (L.) Mill.

Ojców, koło drogi na serpentynach, schodzących do doliny Ojcowskiej. Gatunek ten, zaliczany do elementu irano-turańskiego, ma u nas w obecnych granicach jedynie parę naturalnych stanowisk, położonych wyspowo na Dolnym Śląsku w okolicach Bolkowa (pow. Jaworów), Jaworowa i Strzegomia (pow. Świdnica), a nadto znany jest z Jeleniej Góry, Świdnicy i Zgorzelca, gdzie został zawleczony. Ta śląska wyspa pozostaje w łączności ze zwartym zasięgiem tego gatunku, dochodzącym po południowe i środkowe Morawy. Od wschodniej strony naszych ziem podchodzi ten gatunek na Podole Naddniestrzańskie w ZSRR.

Do Ojcowa mogła ta roślina przywędrować tak z Moraw jak i z Podola. Bliskość zasięgu na Morawach sugerowałaby zachodnią drogę zawleczenia tego gatunku. Jednak stosunkowo niedawny przemarsz wojsk radzieckich na zachód i w związku z tym możliwość zawleczenia nasion wielu roślin wschodnich (np. z sianem) każe przypuszczać, że stanowisko tej rośliny w Ojcowie pochodzi raczej ze wschodu. *Linaria genistifolia* była zbierana w Ojcowie w r. 1951. W roku następnym nie widziałem jej już na tym stanowisku.

Panu Prof. Dr. B. Pawłowskiemu składam najserdeczniejsze podziękowanie za cenne wskazówki, udzielane mi w czasie pracy, a dotyczące zwłaszcza rozmieszczenia gatunków rodzaju *Alchemilla* w Polsce.

Z Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

LITERATURA

1. Boissier E., 1879. Flora Orientalis. T. IV. Ludguni.
2. Czubiński Z., 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. Poznań.
3. Diels Z., Samuelsson G., Hannig E., Winkler H., 1932. Die Pflanzenareale. Soó R. v. Die Orchideen Europas und des Mediterrangebietes I. 3 Reihe, Heft 7. Jena.
4. Dostál J., 1950. Květena ČSR. Praha.
5. Flora SSSR. T. X. Moskwa-Leningrad 1941.
6. Formanek E., 1887. Květena Moravy a rakouskeho Slezska. Brno.

7. Hegi G., Illustrierte Flora von Mittel-Europa. Bd. VI. T. 1.
8. Hultén E., 1950. Atlas över växternas utbredning i Norden. Stockholm.
9. Keller G., Schlechter R., 1940. Monographie und Iconographie die Orchideen Europas und d. Mittelmeergebietes. Rep. sp. nov. reg. veget. Sonderbeih. A. Dahlem b. Berlin.
10. Majewskij P. F., 1942. Flora sredniej połosy jewropiejskoj czasti SSSR. Moskwa-Leningrad.
11. Mansfeld R., 1940. Verzeichnis der Farn u. Blütenpflanzen des Deutschen Reiches. Jena.
12. Meusel H., 1943. Vergleiche Arealkunde. Berlin.
13. Pawłowski B., 1937. Wyklina sudecka (*Poa Chaixii* Vill) i pokrewne gatunki w Polsce. Spr. Kom. Fizjogr. I. LXXI.
14. Pawłowski B., 1952. *Alchemilla* carpaticeae et balcanicae novae. Bul. Ac. Pol. Sc. Lett. Série B (I). Cracovie.
15. Pawłowski B., Rodz. *Alchemilla*. Flora Polska T. VII. (w rękopisie).
16. Rouppert K., 1913. Obrazy Flory Tatr.
17. Samuelsson G., 1940. *Alchemilla*-Studier II. Svensk. Bot. Tidskr. Bd. 34. Uppsala.
18. Samuelsson G., 1943. Die Verbreitung der *Alchemilla*-Arten aus der *Vulgaris*-Gruppe in Nordeuropa. Acta Phytogeogr. Suec. XVI. Uppsala.
19. Schmalhausen J., 1897. Flora średniej i juźnoy Rossii. Kijów.
20. Schube Th., 1904. Flora von Schlesien. Breslau.
21. Sterner R., 1922. The continental Element in The Flora of South Sveden. Geogr. Annal. 1922. Stockholm.
22. Szafer W., 1930. Element górski we florze Niżu Polskiego. Rozpr. Wydz. mat.-przyr. T. 69. Dz. B. nr 3. Kraków.
23. Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B., Rośliny Polskie. Lwów-Warszawa 1924.
24. Wierdak Sz., 1923. O rzadkich roślinach z Opolą. Kosmos T. 48. Lwów.
25. Zubrzycki J., 1894. Flora Pienin. Spr. Kom. Fizjogr. T. XXIX. Kraków.

SUMMARIUM

Annis 1951—1952 aliquot plantae commemoratione dignae a me lectae sunt:

1. *Alchemilla nebulosa* Samuel s. — species e Polonia adhuc ignota, anno 1952 in Białowieża lecta.

2. *Alchemilla crinita* Bus. — adhuc e Carpatis nota, nuper in circulo Olkusz detecta est: in valle Ojcoviensi, in valle Będkowska, nec non prope pagum Klucze. — Praeterea eam in pago Kortów ad oppidum Olsztyn in Pomerania Masurensi (olim: Borussia Orientalis) legi, ubi probabiliter planta advena est.

3. *Ophrys muscifera* Hud s. — adhuc nonnisi in 2 locis in montibus Pieniny lecta, nuper in alio loco in iisdem montibus inventa. Praeterea hanc plantam ad pagum Góry Panieńskie prope Kalina Wielka (circulus Miechów) detexi, ubi in colle calcareo (cretaceo) in graminosis substepposi crescit.

4. *Linaria genistifolia* (L.) Mill. — advena prope Ojców.